

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПОЛІЩУК АННА СЕРГІЇВНА

УДК 94: [351.77+351.85](477.43/.44) «1965/1985» (043.3)

**ГУМАНІТАРНА СФЕРА ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ
РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ: ОСНОВНІ ПРОЦЕСИ, ДОСЯГНЕННЯ І
НЕВИРІШЕНІ ПРОБЛЕМИ (1965-й – 1985-ті рр.)
(НА МАТЕРІАЛАХ ВІННИЧЧИНИ І ХМЕЛЬНИЧЧИНИ)**

07.00.01 – Історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Кам'янець-Подільський – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Мельничук Олег Анатолійович,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри
всесвітньої історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, провідний науковий
співробітник відділу новітньої історії і політики
Падалка Сергій Семенович,
Інститут історії України Національної академії
наук України;

кандидат історичних наук, доцент
Зінько Олена Василівна,
Вінницький національний технічний університет,
доцент кафедри філософії та гуманітарних наук.

Захист відбудеться “22” вересня 2017 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.71.053.01 у Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (32300, м. Кам’янець-Подільський, вул. Татарська, 14, ауд. 23).

З дисертацією можна ознайомитись у читальному залі історичного факультету наукової бібліотеки Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (32300, м. Кам’янець-Подільський, вул. Татарська, 14)

Автореферат розісланий “21” серпня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

І. А. Опра

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Здобуття Україною незалежності дало змогу науковцям значну увагу приділити вивченню питань, що в радянські часи були виключно монополією партійних істориків. З-поміж них – гуманітарна сфера та соціально-гуманітарна політика держави, спрямована на створення можливостей і умов для максимальної самореалізації кожної особистості, формування в неї внутрішньої потреби і здатності брати участь в економічному, політичному і культурному житті держави та громадянського суспільства.

Важливість теми дослідження обумовлена необхідністю подальшого вивчення історії Вінницької і Хмельницької областей у контексті історії України радянської доби, а також зростанням суспільного інтересу до соціально-гуманітарних перетворень і проблем досліджуваних областей у зв'язку з орієнтацією України на європейську інтеграцію та необхідністю покращення життєвого рівня населення регіону зокрема, і всієї країни загалом.

Специфіка теми полягає у тому, що області дослідження – це традиційно аграрний регіон, а радянська держава до середини 1960-х рр. фактично не приділяла уваги соціально-гуманітарній політиці на селі. Тому, важливо простежити наскільки суттєвими були зміни в цій політиці з 1965 р. – у так звані роки «неосталінізму» або період «застою». Адже тоді безоплатна освіта та медичне обслуговування були предметом особливої гордості радянського керівництва та подавались офіційною пропагандою як безумовні переваги перед країнами капіталістичного світу. Тому важливо виявити справжні досягнення, а разом з тим, вказати й на проблеми та недоліки у цій сфері.

Тема даного дослідження обмежена трьома галузями гуманітарної галузі: освіта, культура та охорона здоров'я. Під час висвітлення кожної із них акцент зроблено на таких показниках соціально-гуманітарної політики як створення необхідної матеріально-технічної бази, масовості щодо охоплення або залучення населення, забезпечення кадрами, а також якості і результатів наданих послуг.

Зв'язок роботи з науковими темами та програмами. Дисертація виконана в рамках теми науково-дослідної роботи кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Поділля в контексті історії України». Робота органічно пов'язана з науково-дослідною темою кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Проблеми історії суспільних змін і трансформацій в Україні від найдавніших часів до сьогодення» (номер державної реєстрації 0110U004634).

Мета дисертаційної роботи полягає у тому, щоб на основі виявлення, узагальнення історичних джерел, критичного аналізу, здобутків історіографії, дослідити основні процеси, досягнення та невирішені питання гуманітарної сфери Вінниччини і Хмельниччини у 1965–1985-х рр.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань:

- проаналізувати стан наукової розробки теми, її джерельну базу та методологію дослідження;
- охарактеризувати особливості, механізми та результати державної політики у сфері дошкільної та середньої шкільної освіти на Поділлі;
- простежити розвиток мережі шкільних закладів регіону, з'ясувати їх матеріально-технічну базу та забезпечення кадрами;
- висвітлити основні тенденції розвитку вищої та середньої спеціальної освіти на Поділлі;
- розкрити становище щодо забезпечення населення регіону закладами культури, охарактеризувати кадровий потенціал та специфіку роботи працівників культури;
- з'ясувати масштаби розбудови мережі кінотеатрів, театрів, музеїв і бібліотек у містах і селах, відзначити особливості їх відвідування сільським і міським населенням;
- показати обсяги залучення населення Поділля до художньої самодіяльності й театрального мистецтва;
- висвітлити особливості реорганізації системи охорони здоров'я на Поділлі;
- подати якісну та кількісну характеристику мережі лікувальних та допоміжних медичних закладів Поділля, оцінити їх внесок у протидію масовим захворюванням населення.

Об'єктом дослідження є гуманітарна сфера Вінниччини й Хмельниччини у 1965–1985-х роках.

Предметом дослідження є процеси реалізації соціальних заходів у гуманітарній сфері: розбудова, розвиток та функціонування закладів, установ, товариств, колективів освіти, культури та охорони здоров'я Вінницької і Хмельницької областей в окреслений період.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину 1960-х – першу половину 1980-х рр. ХХ ст. Вибір як нижньої, так і верхньої хронологічних меж обумовлений зміною керівництва радянської держави та започаткуванням низки реформ, що мали внести суттєві корективи в соціально-гуманітарну політику держави. Часові рамки дослідження охоплюють так званий період «застою», або «неоконсерватизму», що мав свою специфіку в гуманітарній сфері різних регіонів України.

Територіальні межі дослідження. Опрацьовані матеріали охоплюють територію Вінницької і Хмельницької областей, що становить понад 60% регіону Поділля.

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні комплексу регіональних питань гуманітарної сфери у порівнянні із загальноукраїнськими показниками. Зокрема, вперше:

- розкрито особливості проведення реформ та їх регіональні результати в сфері охорони здоров'я, культури та освіти, зокрема щодо укрупнення

- районних і дільничних лікувальних закладів, розбудови мережі аптек, створення централізованих бібліотечних систем двох областей;
- проведено порівняльний аналіз обласних і загальноукраїнських показників щодо розвитку мережі, рівня матеріально-технічного і кадрового забезпечення закладів культури, освіти і охорони здоров'я;
  - здійснено порівняльний аналіз обласних і загальноукраїнських показників щодо чисельності дітей у дошкільних і шкільних навчальних закладах у містах і селах у розрахунку на одну тисячу дітей; кількості студентів та учнів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів – на 10 тис. жителів адміністративних одиниць та України;
  - висвітлено взаємозв'язок між демографічними змінами і соціальними показниками в гуманітарній сфері Вінниччини і Хмельниччини;
  - показано рівень освіти учнів у сільських і міських, вечірніх і заочних школах двох областей, а також особливості діяльності народних (громадських) університетів і шкіл освіти, здоров'я і культури, а також Товариства Червоного Хреста.
  - з'ясовано чинники і простежено показники зростання і зменшення чисельності відвідувачів кінотеатрів, театрів, народних музеїв, бібліотек та участі населення областей у художній самодіяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони суттєво доповнюють сучасні знання з історії України та Подільського краю другої половини ХХ ст. Основні положення та оригінальний фактологічний матеріал дисертації придатні для підготовки нормативних лекційних курсів і посібників із соціальної історії України.

Окрім того, теоретичні узагальнення, що містяться у дисертації, можуть бути використані під час сучасного реформування гуманітарної сфери Вінниччини і Хмельниччини.

Особистий внесок здобувача в розробку наукової проблеми визначається самостійним її опрацюванням. Усі узагальнення, положення та висновки дослідження є авторськими і ґрунтуються, в переважній більшості, на раніше не досліджених першоджерелах.

Апробація результатів роботи. Основні положення й результати роботи обговорено на засіданнях кафедри історії та культури України Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Загальну концепцію дослідження відображено у доповідях і повідомленнях автора на II Регіональній науково-практичній конференції студентів магістратури, аспірантів, здобувачів і докторантів «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень» (Вінниця, 10-12 грудня 2012 р.); I Всеукраїнській конференції молодих учених і студентів «Актуальні проблеми сучасної науки і наукових досліджень» (Вінниця, 17-18 квітня 2013 р.); Міжнародній науковій конференції «Краєзнавство і вчитель – 2013» (Харків, 22 лютого 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Хотинщина в центральноевропейській історії XVII» (м. Хотин, грудень 2013 р.); Глухівських

наукових читаннях 2013 р.; Третій міжнародній інтернет-конференції для молодих учених і студентів (м. Глухів, грудень 2013 р.); VI Волинській Всеукраїнській історико-краєзнавчій конференції (м. Житомир, 15 – 16 листопада 2013); Zbiór raportów naukowych. «Współczesna nauka. Nowe perspektywy». – Warszawa (30.01.2014 – 31.01.2014).

Публікації. Основний зміст дисертації викладено у 15 наукових статтях, із яких 10 – опубліковані у наукових фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України в галузі «історичні науки», 1 – у закордонному виданні, і 4 публікації, які додатково відображають результати дисертаційної роботи.

Структура дисертації обумовлена її змістом, метою та дослідницькими завданнями та побудована за проблемно-хронологічним принципом. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів (12 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Основний текст (з анотаціями та посиланнями після розділів) викладено на 242 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 309 сторінок. Список використаних джерел та літератури налічує 560 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, хронологічні та територіальні межі, обґрунтовано наукову новизну та практичне значення, підкреслено достовірність отриманих результатів і зазначено їх апробацію, структуру виконаного дисертаційного дослідження.

У першому розділі **«Історіографія, джерела та теоретико-методологічні засади дослідження»**, поділеному на три підрозділи, досліджено історіографію проблеми, охарактеризовано джерельну базу та визначено теоретико-методологічні основи роботи.

У підрозділі 1.1. **«Стан наукового висвітлення проблеми»** проаналізовано літературу з теми дисертації у трьох аспектах. Перший стосується реформування освіти населення Подільського краю, другий – його культуротворчих тенденцій, третій – особливостей реорганізації системи охорони здоров'я.

Відображення досліджуваної теми у науковій літературі можна умовно поділити на два періоди: радянський і період незалежності України. За ключовою ідеєю, в рамках кожного з них, виділено також дві групи досліджень – ті, що безпосередньо присвячені досліджуваним областям Поділля і Південно-Східної Волині, і загальні праці з історії України, в яких автори так чи інакше торкалися проблем соціально-гуманітарної політики радянської влади на Вінниччині і Хмельниччині. Крім того, в рамках кожного періоду розглянуто праці, присвячені розвитку освіти, культури та охорони здоров'я, а також – демографічним питанням, що дає змогу ґрунтовніше розкрити проблему.

Важливу роль у висвітленні проблеми відігравали праці істориків радянського періоду: М. Бубновського, Г. Бондаренка, В. Петренка, І. Рибачка, В. Темного, які акцентували свою увагу на дослідженні соціально-гуманітарної сфери сільської місцевості. Соціальну перебудову сіл Вінниччини першої половини 1980-х рр. вивчали також Л. Жовнір, М. Жовнір і В. Гуменюк.

Чимало статей про розвиток музеїв регіону було опубліковано у 70-і роки ХХ ст. таким авторами як П. Новиков, М. Москаленко, В. Сидоренко, В. Вовкодав, Ю. Грош, В. Деменко, М. Слободян та ін. Рівень забезпечення Вінницької області медичними та фармацевтичними кадрами досліджували О. Гром, О. Жученко, Я. Лівшиць, П. Луковников, В. Шершун, Н. Ярکو.

Для висвітлення показників соціальної політики регіону важливими є демографічні показники за дослідженнями Ю. Байдюка, В. Бурліна, М. Каньоса, Р. Кривенка, Ю. Латера, Е. Лібанова, Є. Палія та ін. Вони показали співвідношення міського й сільського населення, з'ясували причини зменшення чисельності працездатного населення Вінниччини й Хмельниччини.

У добу незалежності України продовжували працювати дослідники радянських часів, а також з'явилися нові, збагативши історію краю своїми різноплановими працями. Серед визначних дослідників Подільського краю новітньої доби, які всебічно вивчають історію Хмельниччини, варто назвати І. Винокура, І. Мариніна, В. Олійника, В. Радіоненка, П. Слободянюка. Вони акцентували свою увагу на дослідженні культурно-освітньої сфери та художньо-мистецького життя регіону.

Питання розвитку освіти та культури на Поділлі в радянську добу, зокрема на Хмельниччині, вивчали О. Завальнюк, О. Комарніцький, М. Алещенко, Л. Баженов, О. Григоренко, Р. Сілін. Такі дослідники як М. Демидко, Н. Гурська, О. Кукурудза, Є. Олещенко, В. Шатило, простежили взаємозв'язок між розбудовою навчальних закладів і кількістю студентського та учнівського контингенту упродовж 60–80-х рр. ХХ ст. С. Єсюнін у своїх дослідженнях торкався теми відкриття та функціонування навчальних і культурно-освітніх установ Вінниці.

Чимало праць висвітлюють розвиток різних видів бібліотек і бібліотечної системи регіону в тематиці таких сучасних дослідників як В. Білоус, Г. Буяновська, Г. Берладина, О. Григоренко, Л. Дубровіна, С. Карван та ін.

З-поміж найбільш ґрунтовних досліджень з історії охорони здоров'я регіону є праці П. Слободянюка, Я. Цугелевича. Результати і значення реорганізації санітарно-епідеміологічної служби Кам'янець-Подільського району вивчав О. Криничний. Створення та функціонування оздоровчих курортів (санаторіїв, профілакторіїв) й водночас туристичних центрів Хмельниччини досліджували М. Мошак, Ю. Лисюк, А. Ярошевський.

Соціальної політики радянської влади в сільській місцевості Поділля торкалася І. Шиманська, висвітлюючи позитивні й негативні процеси в соціально-побутовому розвитку подільського села. Важливими для розуміння соціальних процесів і результатів соціально-гуманітарної політики радянської влади у 60–80-і рр. ХХ ст. на Хмельниччині є праці О. Григоренка.

Дослідження П. Слободянюка містить дані про площу, чисельність населення, зокрема міського й сільського, його густоту, а також розвиток промисловості й сільського господарства області. Економічні, етнокультурні і соціальні аспекти адміністративно-територіального устрою Поділля та України, зокрема динаміку змін, які відбувалися упродовж територіального реформування 1960-х рр., висвітлив у своїй монографії В. Олуйко. Досліджуючи культурну й соціальну політику радянської влади на селі у межах всієї України, аналогічних проблем Вінниччини і Хмельниччини у 1960–1980-і роки торкається Г. Кривчик.

Підсумовуючи констатуємо, що у радянський період автори торкалися даної теми і зазначених напрямів соціальної політики на Поділлі, але в контексті досягнень радянської влади в розбудові народного господарства і виконання рішень Комуністичної партії та уряду СРСР. Переважна більшість досліджень радянського періоду – це невеликі статті або розділи книг, присвячені досягненням, інколи проблемам соціального розвитку областей Поділля. Здебільшого вони ідеологічно заангажовані, адже дослідники висвітлювали розвиток соціальної політики з позицій правлячої Комуністичної партії.

Як наслідок, поза увагою радянських авторів залишилося чимало проблемних питань, зокрема результати і значення реформ, рівень матеріально-технічного та кадрового забезпечення в сфері освіти, культури і охорони здоров'я краю; розбудова мережі закладів дошкільної, середньої та вищої освіти, рівень освіти в сільських і міських школах тощо. А головне – не порівнювалися результати соціального розвитку і соціальної політики в регіоні з аналогічними середніми показниками по Україні чи з іншими регіонами республіки.

У період незалежності України з'явилося достатньо ґрунтовних досліджень з історії подільського краю, але вони присвячені окремим напрямам соціальної політики, зокрема охороні здоров'я, вищій освіті, культурі, здебільшого по областях. На сьогодні не підготовлено праці, в якій одночасно висвітлювалися б три пріоритетні напрямки соціальної політики радянської влади у зазначені роки в регіоні. Як історіографія радянської доби, так і періоду незалежності не має спеціальних досліджень, у яких висвітлювався б стан гуманітарної сфери Вінниччини і Хмельниччини у період «застою» на фоні та у порівнянні з гуманітарною сферою України загалом.

У підрозділі 1.2. «**Джерельна база дослідження**» підкреслено, що у роботі використано великий масив неопублікованих джерел із 186 архівних справ 22 фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Державного архіву Вінницької області, Державного архіву Хмельницької області. Серед архівних джерел, які були залучені для дослідження, значну частину складають документи архівних фондів радянських, партійних, зокрема центральних республіканських, обласних і районних (місцевих) органів влади, що вперше вводяться до наукового обігу. Завдяки їм вдалося охопити різні

аспекти проблеми, з'ясувати особливості соціальної політики радянського керівництва на Поділлі у другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр.

Використані архівні документи можна поділити на дві групи:

а) нормативно-директивні: постанови, накази, розпорядження, вказівки центральних і обласних органів влади;

б) діловодна документація: протоколи, стенограми засідань, листи, звіти по областях, доповідні записки, порівнювальні довідки.

Згідно з сучасними вимогами щодо класифікації джерел залучені опубліковані документи і матеріали поділено на окремі групи.

1) Законодавчі акти. Включають постанови і рішення уряду і партії, програмні та директивні документи Компартії, резолюції з'їздів КПРС і пленумів ЦК КПРС. Завдяки матеріалам цих збірників документів вдалося з'ясувати й висвітлити основні напрями соціальної політики держави та її головну стратегію. Постанови, накази, розпорядження, резолюції та рішення, що опубліковані в цих збірниках, стосуються всіх сфер життя країни та суспільства, зокрема й соціальної.

2) Статистичні матеріали, зокрема офіційної та відомчої статистики. За характером та спрямованістю інформації цю групу джерел можна поділити на загальні, які охоплюють різні сфери життєдіяльності, та галузеві структури. Більшість статистичних довідників видавалися в радянський період, зокрема присвячені 50-й і 60-й річницям утворення Радянського Союзу. Згідно спрямованості загальних статистичних джерел підкреслено інформацію щодо процесу розбудови закладів освіти і культури за 1970 – 1980 рр. У них також вказано про кількість дитячих садків, ясел, шкіл та наявність у них дітей. З галузевих статистичних збірників і довідників за 1981 та 1991 рр. чимало інформації було взято про кількість учнів загальноосвітніх шкіл, а також студентів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів в областях Поділля і України. Однак варто зазначити, що в статистичних збірниках, довідниках і щорічниках часто публікувалися ретельно відібрані цифрові дані, які вирівнювали та прикрашали дійсний стан справ у країні в цілому та в регіонах зокрема.

3) Хронологічно-фактологічні й тематичні довідники, у яких йдеться про відкриття й розширення навчальної діяльності училищ, технікумів, ПТУ, а також заснування відомих за межами Вінницької області колективів художньої самодіяльності, зокрема тих, що отримали звання «народний». Цінними є низка тематичних довідників, які містять важливий матеріал про діяльність сільських працівників культури і творчих колективів усіх районів Вінницької області.

4) Бібліографічні покажчики й путівники допомагають провести пошук літератури і даних про видатних діячів Вінниччини досліджуваного періоду, про музеї Вінницької та Хмельницької областей, про державних діячів, Героїв Радянського Союзу та Соціалістичної Праці, вчених, письменників, артистів, композиторів і художників.

5) Періодична преса. В процесі дослідження використано 18 видань газет і журналів, з них 5 центральних і республіканських і 13 місцевих. Їх

опрацювання дало можливість краще зрозуміти, в яких конкретних історичних умовах було реалізовано соціальну політику гуманітарної сфери Вінниччини і Хмельниччини у 1965 – 1985-х рр. ХХ ст.

б) Електронні сайти установ і організацій надають відомості про народні інструментальні самодіяльні колективи області та історію їх створення, про будівництво і відкриття закладів культури, освіти та охорони здоров'я, про музеї Поділля, про історію формування бібліотечної мережі міст, районів і областей Поділля.

Таким чином, аналіз джерельної бази дослідження свідчить, що вона є достатньо репрезентативною для глибокого і всебічного вивчення основних процесів, досягнень і невирішених проблем гуманітарної сфери Вінницької і Хмельницької областей у 1965 – 1985 рр.

У підрозділі 1.3. «**Теоретико-методологічні засади дослідження**» при висвітленні процесів гуманітарної сфери, зокрема щодо створення необхідних умов для здобуття освіти, поліпшення охорони здоров'я, розвитку культури і проведення дозвілля громадян, використовувався історичний підхід (принцип). У межах історичного підходу застосовано порівняльно-історичний, порівняльно-типологічний та проблемно-хронологічний методи дослідження. Теоретично-методологічна основа дослідження базується також на принципах об'єктивності та науковості, системному та комплексному підходах.

Досліджуючи становище і розвиток гуманітарної сфери Вінниччини і Хмельниччини, ми також застосували загальнонаукові (міждисциплінарні) методи дослідження: статистичний і динамічний пошуки, аналіз, синтез, опис, дедукція та індукція, а також логічний та системний аналізи (причинно-наслідковий і структурно-функціональний аналізи).

В основі нашого дослідження на початку була кількісна обробка первинного емпіричного матеріалу та узагальнення інформації для компактного її представлення у вигляді таблиць. Це здійснювалося завдяки аналізу кількісних статистичних даних і усієї сукупності залучених до дисертації джерел. Наступний аналіз і зіставлення цифрових статистичних даних, поданих у таблицях за кожні п'ять, десять, п'ятнадцять і двадцять років, дали змогу з'ясувати особливості, досягнення та проблеми гуманітарної сфери двох областей. Третім етапом стало порівняння результатів соціальної політики в зазначених трьох напрямках по областях регіону і по Україні загалом. Це також сприяло визначенню темпів і рівня розвитку освіти, культури і охорони здоров'я на Вінниччині і Хмельниччині на фоні середніх показників по Україні.

Таким чином, теоретико-методологічний інструментарій, застосований під час написання роботи, ґрунтується на сучасній методології пізнання історичних явищ і процесів. Його застосування сприяло розкриттю теми дослідження, досягненню поставленої мети й отриманню нових обґрунтованих знань.

У другому розділі «**Реалізація соціальної політики держави в галузі освіти**», поділеному на три підрозділи, теоретично обґрунтовано державну

політику щодо розвитку дошкільної та середньої шкільної освіти: особливості, механізми, результати; розвиток мережі шкільних закладів регіону, їх матеріально-технічне забезпечення та кадровий склад; основні тенденції розвитку вищої та середньої спеціальної освіти на Поділлі.

У підрозділі 2.1. **«Державна політика щодо розвитку дошкільної та середньої шкільної освіти: особливості, механізми, результати»** зазначено, що упродовж 1965 – 1985 рр. на Поділлі високими темпами зростала кількість дошкільних навчальних закладів і дітей, які їх відвідували. Так, на Вінниччині кількість дошкільних навчальних закладів (д.н.з.) зросла в 3,8, а дітей в них у 3,9 рази. На Хмельниччині кількість д.н.з. збільшилося в 2,3 рази, а дітей у них майже в 2,7 рази. Проте плани відкриття нових д.н.з. не виконувалися, насамперед, в селах, унаслідок цього упродовж усього періоду не всі діти регіону мали можливість відвідувати такі заклади.

Поділля як сільськогосподарський регіон мав більше дошкільних навчальних закладів у селах, ніж у містах. Але чисельність дітей у міських дошкільних установах перевищувала чисельність дітей у сільських дошкільних закладах, і ця різниця між ними на користь перших постійно зростала. Оскільки Поділля залишалось аграрно-індустріальним регіоном, кількість дітей на один дошкільний навчальний заклад була нижчою за середні показники по Україні упродовж усього досліджуваного періоду.

Найвищі темпи росту кількості д.н.з. і дітей, які їх відвідували, припадали на 1970-і рр., а найнижчі – на першу половину 1980-х рр. Не всі д.н.з. в селах регіону були забезпечені педагогічно-медичними кадрами навіть на середину 1980-х рр. Вінниччина, яка мала більшу кількість населення, відповідно, мала більше д.н.з. і більшу кількість дітей, які їх відвідували.

Упродовж 1965–1985 рр. на Вінниччині й Хмельниччині активно здійснювався процес переходу до загальної середньої освіти не тільки дітей шкільного віку, а й молоді від 20 до 30 років. З цією метою продовжували функціонувати вечірні й заочні школи. Проте найбільша їх кількість, а також учнів, які в них навчалися, припадала на початок 1960-х років ХХ ст., а різке їх скорочення – майже утричі на Хмельниччині і більш ніж утричі на Вінниччині – відбулося упродовж другої половини 1960-х рр., тобто фактично в період переходу до загальнообов'язкової середньої освіти. Робота вечірніх шкіл характеризувалася значною плінністю учнів і великим відсотком пропусків ними занять через виробничі і сімейні обставини. Більшість підприємств і колгоспів регіону не мала реальної зацікавленості в тому, щоб заохочували молодь до навчання у цих школах.

Через поглиблення економічної кризи в СРСР у першій половині 80-х років ХХ ст. й, відповідно, нестачу фінансових ресурсів нова освітня реформа середини 1980-х рр. не змогла докорінно змінити ситуацію в цій галузі Вінниччини й Хмельниччини та Подільського регіону загалом.

У підрозділі 2.2. **«Розвиток мережі шкільних закладів регіону, їх матеріально-технічне забезпечення та кадровий склад»** підкреслено, що найбільша кількість шкіл у Вінницькій і Хмельницькій областях спостерігалася

на початку 1960-х рр., як і загалом по Україні. Хоча найвищі темпи їх будівництва припадали на другу половину 1960-х – початок 1970-х рр., що було зумовлено певними досягненнями косигінської економічної реформи в роки VIII п'ятирічки. Оскільки нові школи поглинали кілька старих, загальні темпи зростання їх кількості не спостерігалися.

На відміну від загальноукраїнської тенденції, у другій половині 1960-х на Вінниччині і Хмельниччині не відбувалося й зростання чисельності учнів, у подальші роки їх кількість зменшується. Це пояснюється процесами міграції, урбанізації та зменшенням народжуваності.

У середині 1960-х рр. та в другій половині 1960-х років, як і в Україні, на Вінниччині і Хмельниччині збільшувалась чисельність вчителів, що було зумовлено відкриттям нових педагогічних навчальних закладів, факультетів, спеціальностей й, відповідно, зростанням прийому до них студентів.

Найменше шкіл у досліджуваних областях було в середині 1970-х і першій половині 1980-х рр. (як і в Україні загалом); учнів – у першій половині 1980-х рр. (як і в Україні), а вчителів – з кінця 70-х – до середини 80-х рр. XX ст., аналогічно як і в Україні загалом. Водночас кількість вчителів на тисячу учнів постійно зростала, і з початку 1970-х років регіон мав один із найкращих показників у цьому плані по Україні. Це пояснюється чисельною перевагою у зазначених областях сільських шкіл над міськими, зменшенням загальної кількості учнів та одночасним збільшенням випускників педагогічних навчальних закладів.

Поділля мало дещо відмінні від загальноукраїнських риси розбудови мережі ЗОШ, чисельності учнів, які в них навчалися, та кількості працюючих у них вчителів. Все це говорить про те, що політика держави у сфері освіти мала відмінні результати і показники в кожному регіоні республіки і значно залежала від того, чи був регіон індустріальний, аграрний, чи аграрно-індустріальний, а також від кількості його населення, рівня охорони здоров'я і забезпечення житлово-побутовими умовами.

У підрозділі 2.3. **«Основні тенденції розвитку вищої та середньої спеціальної освіти на Поділлі»** з'ясовано, що за кількістю студентів ВНЗ Вінниччина й Хмельниччина мали найкращі показники з-поміж аграрно-індустріальних областей України. Темпи зростання чисельності студентського контингенту у досліджуваній період в обох областях були значно вищими, ніж середні по Україні. Їх пік на Вінниччині припав на 1970–1975 рр., а на Хмельниччині – на 1965–1970 рр. Цьому сприяло відкриття у ті роки нових ВНЗ, факультетів і спеціальностей. У 1980–1985 рр. зростання кількості студентів ВНЗ Поділля призупинилося внаслідок зменшення народжуваності і депопуляції населення.

Вінниччина, на відміну від Хмельниччини, а також інших сусідніх областей, передусім аграрно-індустріальних, мала більш потужні ВНЗ, зокрема медичний і політехнічний інститути, а також – два філіали ВНЗ, що й обумовлювало загалом більшу кількість студентів у цій області. Проте з розрахунку на 10 тис. жителів регіону кількість студентів Поділля була значно

нижчою середніх статистичних даних в Україні. Так, у 1965 р. студентів ВНЗ на Вінниччині було більш ніж у чотири рази менше порівняно з середніми показниками по Україні, а на Хмельниччині – більш ніж втричі менше. На середину 1980-х років ця різниця скоротилася у Вінницькій області більш ніж удвічі, а на Хмельниччині – майже у півтора раза. Кількість студентів Поділля на 10 тис. жителів регіону зростала дещо вищими темпами, ніж по республіці як внаслідок відкриття нових вузів і факультетів, так і через зменшення населення областей регіону. ВНЗ Вінниччини знаходилися тільки в обласному центрі, а на Хмельниччині ще й у м. Кам'янці-Подільському.

Зростання кількості ССНЗ та їх учнів у регіоні відбувалося нерівномірно. Вінниччина за цими показниками значно випереджала як Хмельниччину, так і сусідні області. Дані показники у Хмельницькій області були нижче середніх по Україні.

Створення нових ССНЗ на Вінниччині припадало на другу половину 1960-х рр., а на Хмельниччині – на другу половину 1950-х рр. Як наслідок, найвищі темпи зростання кількості учнів ССНЗ на Вінниччині припадають також на 1960–1970 рр., а на Хмельниччині, як і в Україні загалом – на 1960–1965 рр. Упродовж 1965–1985 рр. кількість учнів ССНЗ Вінниччини постійно зростала, тоді як в Україні у 1970–1975 рр. зменшувалась, а на Хмельниччині, в цей же час, їх чисельність залишалась без змін. Найменші темпи зростання кількості учнів ССНЗ в республіці і в Хмельницькій області були у 1980–1985 рр., а на Вінниччині – в 1970–1975 рр.

У третьому розділі «Соціальна політика в сфері культури та дозвілля», поділеному на три підрозділи, мова йде про становище в сфері забезпечення населення регіону закладами культури, кадровий потенціал та специфіку роботи працівників культури; про залучення населення Поділля до художньої самодіяльності й театрального мистецтва; про розбудову мережі кінотеатрів, театрів, музеїв і бібліотек у містах і селах, особливості їх відвідування сільським і міським населенням.

У підрозділі 3.1. «Становище в сфері забезпечення населення регіону закладами культури. Кадровий потенціал та специфіка роботи працівників культури» підкреслено, що загальноукраїнська тенденція характеризувалася зменшенням кількості клубних закладів по республіці до початку 1970-х рр., незначним їх зростанням упродовж 70-років і черговим зменшенням у першій половині 1980-х рр., і на Вінниччині упродовж 1965–1985 рр., а на Хмельниччині до початку 1980-х рр. кількість клубних установ постійно зростала невисокими темпами. На початку 70-х років ХХ ст. за їх кількістю Вінницька область посідала одне з перших місць у республіці.

Ціла низка адміністративних і матеріальних заходів заохочення як з боку Міністерства культури УРСР і комсомолу, так і обласних, районних та місцевих органів влади дозволяла тимчасово долати кадрове питання у культосвітній сфері села. Як наслідок, сільські заклади культури були ледь на третину забезпечені фахівцями, а рівень культурного відставання села від міста поглиблювався.

Діяльність працівників культури носила ідеологічний характер, спрямований на формування у громадян соціалістичного світогляду та денаціоналізацію суспільної свідомості. Вона була підпорядкована пропагандистським кампаніям і акціям КПРС. Частина культпрацівників була в культурі випадковими людьми, але справжніми «ідеологічними бійцями партії».

У підрозділі 3.2. **«Залучення населення Поділля до художньої самодіяльності й театрального мистецтва»** вказано, що незважаючи на заідеологізованість культурної сфери в радянській Україні періоду 1965–1985 рр., підготовку в культосвітніх навчальних закладах насамперед ідеологічних працівників, переважна їх частина, ставши фахівцями, зберігала тісний зв'язок із традиціями і культурою свого народу. Завдяки цьому на Поділлі не тільки зберігалися традиційні народні свята, а й організовувалися й ставали традиційними нові міські, районні, обласні і республіканські фестивалі самодіяльного мистецтва, зокрема, «Подільські візерунки» і «Зорі над Бугом». Це сприяло залученню частини населення до художньої самодіяльності, створенню в регіоні чималої кількості самодіяльних колективів, десятки з яких отримали звання народних.

Активізувалося самодіяльне мистецтво: пересувні клуби передового досвіду, агітбригади, агітпоїзди, які поряд з ідеологічною роботою сприяли відродженню, збереженню, розвитку і поширенню культурних традицій народу серед підростаючого покоління регіону. Завдяки цьому на Поділлі як одному з етнографічних регіонів України зберігались елементи української традиційної культури.

Кількість учасників художньої самодіяльності в регіоні, як і в Україні загалом, зростала упродовж 1965–1985 рр. Але внаслідок процесів урбанізації, ліквідації неперспективних сіл, згодом русифікації і депопуляції, середній показник учасників художньої самодіяльності на тисячу жителів областей з вищого за середній по Україні став дещо меншим.

Жителі Поділля, за винятком міст Вінниці і Хмельницького, мали обмежені можливості щодо відвідування професійних театрів. Регіон за кількістю професійних театрів значно відставав від середніх показників по Україні, проте на Поділлі створювалися аматорські театральні колективи, деякі з них отримали звання народних.

У підрозділі 3.3. **«Розбудова мережі кінотеатрів, театрів, музеїв і бібліотек у містах і селах, особливості їх відвідування сільським і міським населенням»** зазначено, що упродовж 1965–1985 рр. у двох областях Поділля масово зростала кількість недержавних музеїв, відкритих на громадських засадах, за підтримки колгоспів, підприємств і навчальних закладів. Найвідоміші з них, зокрема ті, що присвячені визначним діячам регіону, продовжують діяти й нині. Водночас кількість державних музеїв упродовж досліджуваного періоду залишалася незмінною, тоді як по Україні загалом їх кількість постійно зростала.

У піднесенні культурно-освітнього і професійного рівня трудящих важливу роль відігравали бібліотеки, які надавали допомогу в розвитку освіти, ліквідації неписьменності та малограмотності населення, підготовці кадрів спеціалістів народного господарства. В середині 1960-х рр. кількість клубних закладів Поділля, як і в Україні, загалом скоротилася порівняно з початком 1960-х рр. Як і по всій Україні, тут кількісно переважали сільські клуби, що становили до 90% усіх клубних установ. З другої половини 1960-х рр. на Поділлі спостерігалось зростання кількості клубних закладів, що тривало до середини 1980-х рр. на Вінниччині і до початку 1980-х рр. – на Хмельниччині. Збільшення їх кількості відбувалося переважно за рахунок будівництва районних і міських будинків культури, адже ріст сільських клубних установ припинився в першій половині 1970-х рр.

У четвертому розділі **«Основні напрямки соціальної політики в сфері охорони здоров'я»**, поділеному на три підрозділи, досліджено реорганізацію системи охорони здоров'я та особливості її проведення на Поділлі; розвиток мережі та формування матеріально-технічної бази лікувальних та допоміжних медичних закладів; спроби подолати масові захворювання; забезпечення регіону медичним персоналом, поширення санітарно-гігієнічних знань, вмінь і навичок серед населення регіону.

У підрозділі 4.1. **«Реорганізація системи охорони здоров'я та особливості її проведення на Поділлі»** вказано, що процес реорганізації лікувальних закладів на Поділлі через нестачу державних коштів виявив недоліки як в організації медичної допомоги, так і в профілактиці. Нові методи діагностики і профілактики впроваджувалися повільно, не повністю використовувалися наявні можливості для подальшого поліпшення охорони здоров'я і медичного обслуговування населення.

Процес укрупнення лікувальних закладів в Україні, і на Поділлі зокрема, був занадто масштабним, тому з кінця 1970-х років на зміну йому було розпочато зворотний процес – розукрупнення лікувальних закладів. Але через нестачу державних коштів, як і по всій країні, він спричинив масу недоліків в організації медичної допомоги і профілактики на місцях.

Поставлених партією і радянським урядом показників у розукрупненні територіальних медичних дільниць на Вінниччині не було досягнуто передусім у сільській місцевості.

У підрозділі 4.2. **«Розвиток мережі та формування матеріально-технічної бази лікувальних та допоміжних медичних закладів. Намагання подолати масові захворювання»** відзначено, що з середини 1960-х рр. на Поділлі, як і в Україні загалом, була запроваджена централізована система управління аптечною справою. Основна її ланка – центральні районні аптеки, яким підпорядковувалися сільські аптеки, аптечні філіали, кіоски, пункти. Районні аптеки підпорядковувалися обласному аптекоуправлінню. При районних аптеках створювалися громадські ради. Розвиток аптечної мережі характеризувався спеціалізацією аптек, яка дозволяла раціональніше

використовувати наявні лікарські ресурси для поліпшення забезпечення населення і лікувально-профілактичних закладів.

Працівники аптек впроваджували нові форми обслуговування, створювали кімнати або куточки консультацій для лікарів і хворих. При аптечних установах обох областей створювалися групи науково-обґрунтованого планування (НОП), які активно впроваджували методи наукової організації і оцінки якості праці аптечних співробітників.

У 1976–1980 рр. Вінницьке аптечне управління було серед десяти обласних аптечних управлінь України, що досягли найкращих результатів. У I-му кварталі 1985 р. Хмельницьке аптечне управління було переможцем республіканського соціалістичного змагання Міністерства охорони здоров'я УРСР. Водночас обласні аптечні управління регіону допускали непоодинокі порушення розподілу і забезпечення ліками місцевих аптек.

У підрозділі 4.3. **«Забезпечення регіону медичним персоналом, поширення санітарно-гігієнічних знань, вмінь і навичок серед населення регіону»** зазначено, що укрупнення районних лікарень супроводжувалося збільшенням в них кількості лікарняних ліжок. Як наслідок, їх кількість у регіоні, як і в Україні, постійно зростала упродовж 1965–1985 рр., але в середині 1970-х рр. показник кількості лікарняних ліжок на 10 тис. жителів Поділля залишався нижчим за аналогічний середній показник по Україні. На середину 1980-х рр. він значно покращився, і Вінниччина стала одним із лідерів серед областей республіки за кількістю лікарняних ліжок. Водночас, це призводило в окремих випадках до перевантаження площ палат лікувальних установ і порушення санітарних норм.

Завдяки розширенню потужностей закладів охорони здоров'я, створенню нових спеціалізованих установ і відділень, використанню нових досягнень медицини, збільшенню кількості лікарів, середнього медичного персоналу і лікарняних ліжок, поширенню діяльності народних університетів і шкіл медичної освіти, а також місцевих організацій ТЧХУ наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. в усіх міських поселеннях Вінницької і Хмельницької областей підвищилась народжуваність. Обидві області мали найнижчий рівень дитячої смертності по Україні. Проте низький рівень охорони здоров'я зберігався у сільській місцевості Поділля, де спостерігалась висока смертність серед сільських жителів середнього віку.

У **висновках** визначено загальні результати дослідження та викладено основні положення дисертаційної роботи, що виносяться на захист.

Проведений аналіз історіографії радянської доби і періоду незалежності не виявив праць, у яких висвітлювалися б результати соціальної політики радянської влади на Поділлі в гуманітарній сфері, на фоні та в порівнянні з аналогічними середніми показниками на Україні.

Аналіз джерельної бази підтвердив наявність необхідної кількості різноманітних джерел для висвітлення соціальних показників у розвитку освіти, культури та охорони здоров'я регіону в окреслений період.

Дошкільних закладів у селах Поділля було більше, ніж у містах, але чисельність дітей у міських дошкільних установах перевищувала чисельність дітей у сільських і ця різниця між ними постійно зростала. Матеріально-технічне і кадрове забезпечення дошкільних закладів було недостатнім. Окремі з них розташовувалися у непридатних для перебування дітей приміщеннях. На середину 1980-х рр. не всі дошкільні заклади в селах регіону були забезпечені педагогічними і медичними кадрами, хоча для навчання у педучилищах залучалася молодь за кошти місцевих господарств.

Упродовж 1965–1980-х рр. зменшувалася кількість сільських шкіл, але спостерігався незначний ріст міських. Загальна ж кількість шкіл регіону також зменшилася. Сотні сіл Хмельниччини на 1985 р. не мали шкіл, а в багатьох сільських школах були відсутні умови для навчання дітей.

За кількістю студентів ВНЗ Вінниччина й Хмельниччина мали найкращі показники з-поміж аграрно-індустріальних областей України. Темпи зростання кількості студентів у досліджуваній період в обох областях були вищими, ніж по Україні: насамперед, у другій половині 1960-х рр. – на Хмельниччині та в першій половині 1970-х рр. – на Вінниччині. Цьому сприяло відкриття в регіоні нових ВНЗ, факультетів і спеціальностей у діючих вишах. У 1980–1985 рр. процес зростання кількості студентів ВНЗ Поділля призупинився.

В Україні упродовж 1960-х і до початку 1970-х рр. кількість клубних закладів зменшувалась, до початку 1980-х рр. спостерігалось незначне їх зростання, потім – знову падіння. На Поділлі з другої половини 1960-х рр. їх кількість збільшувалась: на Вінниччині до середини, а на Хмельниччині – до початку 1980-х рр. переважно за рахунок будівництва районних і міських будинків культури.

Вінницька область була одним із центрів любителського кіномистецтва в Україні. На Поділлі кількість кіноустановок і відвідувачів кіносеансів зростала у 1960-і – на початок 1970-х рр. Кількість сільських відвідувачів кінотеатрів переважала міських, але кожний житель міста відвідував кінотеатр майже вдвічі частіше, ніж житель села. Кількість державних професійних театрів регіону на середину 1960-х рр. майже відповідала середнім показникам на Україні, а на 1985 р. була нижчою. Водночас кількість відвідувачів театрів у регіоні постійно зростала, особливо на Хмельниччині.

У 1965–1985 рр. кількість державних музеїв регіону залишалася незмінною, а в Україні зростала. Тільки на Вінниччині у другій половині 1960-х – першій половині 1970-х рр. державних музеїв було більше, ніж у середньому по Україні. У 1960–1980-х рр. кількість державних бібліотек в Україні постійно зменшувалася, а на Поділлі зростала до середини 1970-х рр. Темпи закриття бібліотек випереджали темпи їх будівництва і відкриття нових.

Для Поділля, як і для всієї України, була характерна висока плинність й нестача працівників культури на селі, хоча культосвітні навчальні заклади регіону готували достатню кількість відповідних фахівців. Водночас Хмельниччина мала один із найвищих на Україні показників щодо забезпечення фахівцями сфери культури на селі.

У 1960–1970-х рр. укрупнення районних і дільничних лікувальних закладів регіону, а з кінця 1970-х рр. – розукрупнення міських територіальних медичних дільниць було недостатньо обґрунтоване і не досягло поставлених партією і урядом результатів, передусім у сільській місцевості. Процес укрупнення лікарень підвищував їх приймальну здатність пацієнтів, давав змогу збільшити кількість лікарняних ліжок, а державі – заощадити кошти для будівництва нових лікувальних закладів.

У 1965–1985 рр. на Поділлі, як і в Україні, загальна кількість лікувальних медичних закладів постійно зменшувалася за рахунок їх ліквідації у селах. У містах спостерігався їх ріст, насамперед, із середини 1960-х до початку 1970-х рр. та в першій половині 1980-х рр. Темпи зменшення кількості лікарень регіону в розрахунку на 10 тис. жителів були нижчими, ніж у середньому по Україні.

Вінниччина мала найбільшу кількість лікувальних закладів порівняно з сусідніми областями. У 1965–1985 рр. кількість лікарняних ліжок у регіоні, як і в Україні, постійно зростала. В середині 1970-х рр. їх кількість на 10 тис. жителів Поділля була нижчою, ніж у середньому по Україні. На середину 1980-х рр. Вінниччина стала одним із лідерів серед областей республіки за даним показником.

За кількістю лікарів і середнього медичного персоналу на 10 тис. жителів Поділля мало значно нижчі показники, ніж середні по Україні, але вищі порівняно з провідними країнами світу. У 1965–1985 рр. кількість лікарів і середнього медичного персоналу на 10 тис. жителів регіону постійно збільшувалася. У другій половині 1960-х – 1970-х рр. темпи їх збільшення дещо випереджали аналогічні показники по Україні, а в першій половині 1980-х рр. відставали. Населення Вінниччини було краще забезпечене лікарями порівняно з Хмельниччиною, яка на середину 1980-х рр. була серед областей, що мали найгірше забезпечення як лікарями, так і середнім медичним персоналом.

Обласні, районні та міські лікарні Поділля були краще забезпечені медперсоналом, ніж сільські. Там їх кількість постійно зростала. У селах не вистачало медперсоналу, спостерігалась плінність медичних кадрів, а рівень їх кваліфікації був нижчий, ніж у містах.

Боротьба з масовими інфекційними захворюваннями, нестачею медичної допомоги в сільській місцевості й на підприємствах здійснювалася за допомогою діяльності народних університетів, шкіл здоров'я та відділів ТЧХУ.

З середини 60-х років ХХ ст. впроваджується централізована система управління районами аптеками, змінено нормативні проекти розвитку аптечної мережі в містах: за основу відкриття нової аптеки бралася дислокація житлового масиву, а не кількість жителів. У другій половині 1960-х – на початку 1970-х рр. відкрито найбільшу кількість аптек, а в 1970-і рр. була в цілому сформована аптечна мережа регіону.

Наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. в усіх міських поселеннях Вінницької і Хмельницької областей підвищилась народжуваність. Обидві

області мали найнижчий рівень дитячої смертності по Україні. Низький рівень охорони здоров'я зберігався у сільській місцевості Поділля, де була висока смертність серед жителів середнього віку.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

*Публікації у наукових фахових виданнях і виданнях,
уведених до міжнародних наукометричних баз:*

1. Поліщук А. С. Розвиток мережі клубних закладів на Вінниччині у середині 60 – 80-х рр. ХХ ст. // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків: Колегіум, 2013. Вип. 49. С. 185–187.

2. Поліщук А. С. Розвиток мережі освітніх установ на Вінниччині у середині 60 – 80-х рр. ХХ ст. // Часопис української історії / За ред. док. іст. наук, проф. А. П. Коцура. Київ, 2013. Вип. 27. С. 46–50.

3. Поліщук А. С. Розвиток кіномистецтва у містах та регіонах Вінниччини 60 – 80-х рр. ХХ ст. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. Вип. 35 / Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. С. 376–379.

4. Поліщук А. С. Розвиток комунального господарства Подільського краю у середині 60-80-х рр. ХХ ст. // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. Т. 11. С. 60–65.

5. Поліщук А. С. Пенсійне забезпечення населення Подільського краю в середині 60-х – 80-х роках ХХ століття // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. О. А. Мельничука. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2014. Вип. 22. С. 148–153.

6. Поліщук А. С. Сфера охорони здоров'я мешканців Поділля у середині 1960 – 80-х рр. // Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць / Ред. кол.: В. А. Смолій, О. І. Гуржій, А. Г. Морозов та ін. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю. А., 2014. Вип. 7. С. 193–196.

7. Поліщук А. С. Реалізація соціальної політики радянської держави на Поділлі у середині 1960 – середині 1980-х рр. ХХ ст. за матеріалами державних архівів України // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 2. Ч.1. С. 227–230.

8. Поліщук А. С. Житлово-побутові умови подільського села в середині 1960-х – 1980-х рр. // Український селянин: Зб. наук. праць / За ред. А. Г. Морозова. Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2014. Вип. 14. С. 220–222.

9. Поліщук А. С. Становлення соціально-побутової сфери на Поділлі у середині 60-80-х рр. ХХ ст. // Інтелігенція і влада Одеського національного

політехнічного університету Серія: Історія / Збірник наукових праць. Одеса: Вид-во Одеського національного політехнічного університету, 2014. Вип. 31. С. 126–142.

10. Поліщук А. С. Розвиток аптечної мережі в Україні в 1965 – 1985 рр. (на прикладі Вінницької та Хмельницької областей) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. Вип. 25. Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. О. А. Мельничука. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2017. С. 218–223.

Публікація у закордонному виданні

11. Поліщук А. С. Охорона материнства і дитинства на Поділлі в 1960 – 1980-ті рр. XX ст. // Zbior raportow naukowych. «Wspolczesna nauka. Nowe perspektywy». (30.01.2014 – 31.01.2014). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2014. С. 9–16.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

12. Поліщук А. С. Соціальна політика радянської держави 1965 – 1985 рр. XX ст. у працях науковців // Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень: зб. наук. пр. – Вип. 3 / редкол.: Р. С. Гуревич (голова) [та ін.]; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. С. 323–325.

13. Поліщук А. С. Державна політика радянської влади з надання пільг соціально незахищеним верствам населення Вінниччини середини 1960 – 1980 рр. XX ст. Глухівські наукові читання – 2013: Зб. матер. III Міжнар. наук. конф. молодих вчених та студентів, присв. 270-літтю укладання «Прав за якими судиться малоросійський народ», (15-17 лист. 2013 р., Глухів) / редкол.: О. І. Курок (гол.), В. П. Зінченко (заст. гол.), Я. М. Гирич (заст. гол., відп. ред.): Мін. освіти і науки України; Управл. молоді та спорту Сумськ. обл. держ. адмін.; Управл. освіти і науки Сумськ. обл. держ. адмін.; Брянськ. держ. ун-т ім. І. Г. Петровського; Курськ. держ. ун-т; Мозир. держ. ун-т; Глухів. нац. пед. ун-т ім. О. Довженка. Київ.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК, 2013. С. 66–67.

14. Поліщук А.С. Розвиток дитячих дошкільних закладів на Вінниччині у середині 60-80-х рр. XX ст. // Матеріали VI Волинської всеукраїнської історико-красознавчої конференції (м. Житомир, 15-16 листопада 2013 р.): Збірник наукових праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. С. 155–158.

15. Поліщук А. С. Державна політика щодо соціального захисту інвалідів у 1960 – 1980-х рр. XX ст. // Вісник інституту історії, етнології і права: збірник наукових праць. Вінниця, «Нілан-ЛТД», 2014. Вип. 12. С. 36–40.

АНОТАЦІЯ

Поліщук А. С. Гуманітарна сфера областей України в умовах кризи радянської системи: основні процеси, досягнення і невирішені проблеми (1965-й – 1985-ті рр.) (на матеріалах Вінниччини і Хмельниччини). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2017.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню основних процесів, досягнень та невирішених питань гуманітарної сфери Вінницької і Хмельницької областей у 1965 – 1985-х рр. У роботі вивчено комплекс регіональних питань гуманітарної сфери, а саме, освіти, культури та охорони здоров'я, у порівнянні із загальноукраїнськими показниками.

Охарактеризовано особливості, механізми та результати державної політики у сфері дошкільної та середньої шкільної освіти в регіоні. Висвітлено основні тенденції розвитку вищої та середньої спеціальної освіти на Поділлі. З'ясовано становище щодо забезпечення населення регіону закладами культури, охарактеризовано кадровий потенціал та специфіку роботи працівників культури. Досліджено процес залучення населення Поділля до художньої самодіяльності й театрального мистецтва. Висвітлено особливості реорганізації системи охорони здоров'я на Поділлі. Подано якісну та кількісну характеристику мережі лікувальних та допоміжних медичних закладів регіону.

Ключові слова: соціальна політика, освіта, культура, охорона здоров'я, музеї, бібліотеки, школи, аптеки, Вінницька та Хмельницька області.

Полищук А. С. Гуманитарная сфера областей Украины в условиях кризиса советской системы: основные процессы, достижения и нерешенные проблемы (1965-й - 1985-е гг.) (На материалах Винницкой и Хмельницкой). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко. – Каменец-Подольский, 2017.

Диссертация посвящена комплексному исследованию основных процессов, достижений и нерешенных вопросов гуманитарной сферы Винницкой и Хмельницкой областей в 1965 – 1985-х гг. В работе изучен комплекс региональных вопросов гуманитарной сферы, а именно, образования, культуры и здравоохранения, в сравнении с общеукраинскими показателями.

Охарактеризованы особенности, механизмы и результаты государственной политики в сфере дошкольного и среднего школьного образования в регионе. Освещены основные тенденции развития высшего и среднего специального образования на Подолье. Выяснено положение по обеспечению населения региона учреждениями культуры, охарактеризованы кадровый потенциал и специфика работы работников культуры. Исследован процесс привлечения населения Подолья к художественной самодеятельности и театральному искусству. Освещены особенности реорганизации системы здравоохранения на Подолье. Подано качественную и количественную характеристику сети лечебных и вспомогательных медицинских учреждений региона.

Ключевые слова: социальная политика, образование, культура, здравоохранение, музеи, библиотеки, школы, аптеки, Винницкая и Хмельницкая области.

ANNOTATION

Polischuk A.S. Humanitarian sphere of Ukrainian regions in conditions of the Soviet system crisis: main processes, achievements and unsolved problems (1965 - 1985) (based on materials of Vinnystya and Khmelnytsky regions). – Manuscript.

Dissertation on the Candidate of Historical Sciences Degree in specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Ivan Ohienko Kamianets-Podilsky National University, Kamianets-Podilsky, 2017.

Dissertation is devoted to the complex investigation of main processes, achievements and unsolved problems of humanitarian sphere on the territories of Vinnytsya and Khmelnytsky regions in 1965 – 1985. Complex of humanitarian sphere regional aspects, such as education, culture and healthcare in comparison with all-Ukrainian general indexes have been studied in the work.

Peculiarities, mechanisms and results of state policy in the sphere of preschool and secondary education have been characterized. Regional schooling network development, their material-technical equipment and pedagogical staff potential have been traced. Main tendencies of development of regional higher and secondary special education have been highlighted. It has been also found out that in quantity of higher school students Vinnytsya and Khmelnytsky regions had the best indexes among the other agricultural and industrial regions of Soviet Ukraine.

Situation concerning provision of the region with institutions of culture as well as staff potential and cultural sphere employees' work specific have been also characterized. Podillya's population involvement process into artistic amateur and theatrical art has been investigated. It's been also found out that despite of excessive ideological engagement of cultural sphere in the Soviet Ukraine within 1965-1985 and the tendency of preparation of cultural and educational staff mostly for ideological work the most of them, having graduated from educational institutions, became specialists who saved tight connection with traditions and culture of their folk. We also determined the development scale of cinemas, theatres, museums and libraries network in towns and villages as well as peculiarities of their attendance by country-side and city dwellers.

Peculiarities of healthcare system reorganization have been also highlighted. We found out that due to lack of funding this process showed serious disadvantages both in healthcare organization and illness prevention practice. Quality and quantity characteristics of regional healthcare institutions network have also been presented.

Key words: social policy, education, culture, healthcare, museums, libraries, schools, pharmacies, Vinnystya region, Khmelnytsky region.

**Підписано до друку 8 серпня 2017 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк цифровий
Умов. друк. арк. 0,9. Фіз. друк. арк. 1
Замовлення No 26. Тираж 100 прим.**

**Друк: ПП «Друк»
м. Вінниця, 600-річчя 25**